

DOI: 10.33270/03253702.9
УДК 159.922.6;316.6

НОВАК Ярослав*

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та соціально-поведінкових наук Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”» Білоцерківського інституту економіки та управління
м. Біла Церква, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2877-6746>;

ДОБРЕНЬКА Наталія

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та соціально-поведінкових наук Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”» Білоцерківського інституту економіки та управління
м. Біла Церква, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4480-3537>;

ПОНОМАРЕНКО Тетяна

доктор філософії в галузі психології, завідувач кафедри права та соціально-поведінкових наук Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”» Білоцерківського інституту економіки та управління
м. Біла Церква, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0949-1611>

Психолого-правові чинники злочинної поведінки серед неповнолітніх

Анотація. Висвітлено психолого-правові чинники, що впливають на формування злочинності серед неповнолітніх. Актуальність теми зумовлено підвищенням рівня девіантної поведінки підлітків і поширенням злочинності серед неповнолітніх у сучасному суспільстві, що потребує ефективних заходів профілактики й корекції. Визначено, що девіантна поведінка неповнолітніх формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників: біологічних, соціальних, педагогічних, соціально-психологічних, індивідуально-психологічних і правових. Увагу зосереджено на ролі сімейного виховання, темпераменті, соціальному середовищі й груповому впливові на становлення особистості підлітка. Методологія дослідження ґрунтується на комплексному аналізі психологічних, педагогічних та юридичних підходів, огляді сучасних наукових джерел, порівняльному аналізі результатів практичних досліджень і використанні методів юридичної психології. Визначено, що дисфункційна сім'я, відсутність контролю й емоційної підтримки формують передумови для девіацій, а негативний вплив однолітків, соціальна дезадаптація та несприятливі зовнішні обставини підвищують ризик правопорушень. Результати дослідження засвідчують, що раннє виявлення підлітків групи ризику, застосування індивідуалізованих методів виховання й комплексна профілактика девіантної поведінки значно знижують ймовірність криміналізації їхньої поведінки. Зокрема, за результатами емпіричного дослідження ($n = 126$), 29,3 % підлітків були свідками злочинних дій, 16,7 % мали власний досвід правопорушень, переважно крадіжок, булінгу й обігу наркотиків. Злочинів проти держави не виявлено. Гендерних відмінностей за критерієм Фішера не встановлено ($f_{emp.} = 1.029; 0.343$). Наукова новизна роботи полягає в поєднанні психолого-правового підходу та врахуванні індивідуально-психологічних особливостей підлітка для оптимізації профілактичних заходів і формування правової свідомості. Практична значущість дослідження полягає в його застосуванні педагогами, психологами, працівниками правоохоронних органів і соціальними службами для розроблення ефективних програм профілактики правопорушень серед неповнолітніх, а також для корекції девіантної поведінки на ранніх етапах її прояву.

Ключові слова: девіантна поведінка; неповнолітні; злочинність; сімейне виховання; соціальне середовище; груповий вплив; профілактика правопорушень.

Історія статті:

Отримано: 14.08.2025
Переглянуто: 15.09.2025
Прийнято: 20.10.2025

Рекомендоване посилання:

Новак Я., Добренька Н., Пономаренко Т. Психолого-правові чинники злочинної поведінки серед неповнолітніх. *Юридична психологія*. 2025. № 2 (37). С. 84–91. DOI: 10.33270/03253702.9

*Відповідальний автор

© Новак Я., Добренька Н., Пономаренко Т., 2025

Вступ

У сучасному суспільстві проблема девіантної поведінки підлітків тісно пов'язана зі зростанням злочинності серед неповнолітніх. Підлітковий вік – це період становлення особистості, упродовж якого формується система моральних цінностей, соціальних орієнтирів і моделей поведінки. Неналежне виховання, брак контролю, підтримки й позитивного соціального оточення часто призводить до того, що підліток обирає асоціальні форми самореалізації, які згодом можуть набути кримінальних проявів.

Матеріали та методи

Проблема девіантної поведінки неповнолітніх привертає увагу як українських, так і закордонних дослідників у різних галузях (психологія, педагогіка, право, соціологія, медицина тощо). Питання психолого-правових чинників формування злочинної та девіантної поведінки серед неповнолітніх вивчали такі науковці. Зокрема, О. Бандурка (2022) розглядає психологію підліткового віку, фактори, що впливають на становлення девіантної поведінки неповнолітніх. Своєю чергою О. Мацюк (2020) окреслює психологію неповнолітніх правопорушників, визначає методи профілактики й корекції девіантної поведінки. Водночас С. Е. van der Put та М. Assink (2025) досліджують зв'язки між сімейними/батьківськими ризиками та ювенальною злочинністю у США й Нідерландах. Учені Е. М. Olsen та співавт. (2025) аналізують, як функціонування сім'ї та батьківський контроль впливають на поведінку підлітків, які вже мають проблеми із законом. Натомість С. Peters (2024) розглядає, як структура сім'ї (повна, неповна тощо) позначається на злочинній поведінці підлітків.

Водночас І. Нестерова, О. Софілканич (2022) досліджують вплив темпераменту на виховання й поведінку дитини, а також психолого-педагогічні методи адаптації. Є також дослідження, у яких висвітлено, як темперамент/особистісні риси (модель HEXACO + Dark Triad) корелюють із ознаками порушень поведінки в підлітків (Muris et al., 2023). У іншому дослідженні представлено дані близнюків і виокремлено три параметри темпераменту (активність, афект-екстраверсія, орієнтація на завдання) у ранньому віці (6–36 місяців), визначено їхню асоціацію з агресивною поведінкою в 7-річному віці (Penichet et al., 2025). Учений J. Justin (2024) вивчає довгострокове злочинне залучення молоді й роль психопатичних рис як чинника ризику. У роботі акцентовано, що особистісні патерни (не лише темпераментні) можуть впливати на появу більш ускладнених форм девіантної поведінки.

Науковою новизною є комплексне поєднання психолого-правового підходу й індивідуально-психологічних особливостей неповнолітніх під час формування системи профілактики

девіантної поведінки та злочинності, що дає змогу не лише запобігати правопорушенням, а й ефективно розвивати правову свідомість, моральні цінності й відповідальність підлітків.

Результати й обговорення

Девіантна поведінка – це система вчинків, які суперечать моральним, правовим або соціальним нормам суспільства. У підлітковому віці така поведінка проявляється як агресія, непокоря, пропуски занять, уживання алкоголю чи наркотиків, дрібні крадіжки, втеча з дому тощо. Ці прояви часто є формою протесту, способом самоствердження або наслідком психологічної травми, сімейних проблем і соціальної дезадаптації. Девіації, які спершу здаються «несерйозними» (брехня, хуліганство, крадіжки дрібних речей), без належного реагування можуть трансформуватися в злочинну поведінку. Отже, девіантність є першим етапом формування кримінальної поведінки.

Найчастіше неповнолітні скоюють крадіжки, грабежі, хуліганські дії, злочини, пов'язані з наркотиками, а також злочини проти особистості, а саме бійки, насильство чи жорстоке поводження.

Зазначимо, що з травня 2024 року по 2025 рік затримано понад 600 осіб за теракти/диверсії, приблизно 25 % із них – неповнолітні (Diversions and terrorist..., 2025). З інших джерел відомо, що 2025 року було зафіксовано 62 випадки диверсій за участю дітей (In 2025 the police..., 2025).

Основними причинами цього є сімейне неблагополуччя (алкоголізм, байдужість, насильство), негативне середовище однолітків, шкільна неуспішність, психологічна нестабільність, відсутність соціального контролю та профілактичної роботи.

Водночас є низка чинників, що впливають на формування злочинної поведінки неповнолітніх. Зокрема, проаналізувавши дослідження (Samsin, & Hachak-Velychko, 2021; Jerf, 2023; Xu, Yu, & Hu, 2023), можна виокремити такі групи:

1. Біологічні чинники – пов'язані з фізіологічними, анатомічними або психічними особливостями організму, які ускладнюють соціальну адаптацію. Вони виникають через спадковість, генетичні особливості (стать, вік, фізична конституція); можуть бути пов'язані з типом нервової системи, внутрішньоутробним розвитком; психічними відхиленнями, акцентуаціями характеру, психопатією. Такі фактори зумовлюють емоційну нестабільність, імпульсивність, агресію або труднощі у встановленні соціальних контактів.

2. Соціальні чинники – вплив суспільного середовища, соціально-економічних і політичних умов життя: кризи в державі, соціальна нерівність, безробіття; вплив мас-медіа, субкультур, моди; расова чи етнічна дискримінація; негативне середовище (злочинні угруповання, девіантні групи однолітків). Неприятливе соціальне

оточення формує в неповнолітнього відчуття несправедливості, соціальної непотрібності, що може провокувати асоціальні дії.

3. Педагогічні чинники – недоліки сімейного чи шкільного виховання, а саме: байдужість педагогів або батьків; неправильні стилі виховання (гіперопіка, авторитарність, уседозволеність); недостатність уваги до індивідуальних і вікових особливостей дитини. Педагогічна занедбаність призводить до несформованості моральних орієнтирів, соціальної дезадаптації (бродяжництво, утеча з дому, ледарство тощо).

4. Соціально-психологічні чинники – проблеми у взаємодії з найближчим соціальним оточенням (сім'єю, друзями, значущими людьми), а саме через несприятливий психологічний клімат у сім'ї; конфлікти між батьками, насильство, алкоголізм; розлучення або смерть батьків; низький соціальний статус сім'ї, матеріальні труднощі. Оскільки сім'я формує базову модель поведінки, її руйнування або дисфункція спричиняє девіантні реакції (агресію, занижену самооцінку, пошук авторитету серед асоціальних осіб).

5. Індивідуально-психологічні чинники – внутрішньоособистісні механізми, що ускладнюють соціалізацію в період деформації ціннісно-мотиваційної сфери (безвідповідальність, низький рівень совісті); або когнітивні відхилення (ригідність мислення, неадекватні настанови); емоційні проблеми (тривога, депресія, відчуття порожнечі); неадекватна самооцінка, слабкий самоконтроль. Підлітки з низькою самооцінкою часто прагнуть компенсувати її через девіантні дії, щоб здобути визнання або відчуття сили.

Отже, девіантна поведінка формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників: від біологічних до соціально-психологічних. Найвагомішими з них, згідно з більшістю досліджень, є сімейне середовище та психологічний стан особистості, оскільки саме вони безпосередньо визначають становлення моральних норм, самооцінки й моделей поведінки.

Окреслимо правові чинники девіантної поведінки неповнолітніх, які полягають у недосконалості чинної правової системи, низькому рівні правосвідомості молоді, а також у недостатній ефективності правового виховання й правозастосування. Вони мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер (Rohatynska, & Chyzhovska, 2023; Raturi, & Rastogi, 2022).

До об'єктивних правових чинників належить недосконалість законодавчої бази, що регулює питання відповідальності неповнолітніх, неефективний механізм реалізації правових норм, недостатній рівень роботи правоохоронних органів і системи ювенальної юстиції. Є нагальна потреба в удосконаленні кримінального, адміністративного й освітнього законодавства, яке б не лише визначало покарання за протиправні дії, а й передбачало можливість реабілітації неповнолітніх правопорушників, їх соціальної адаптації та

повернення до нормального життя. Важливим є створення дієвої системи ювенальної превенції, здатної своєчасно виявляти причини правопорушень і мінімізувати умови, що сприяють їх виникненню.

До суб'єктивних правових чинників належить незнання законів, правова безграмотність, відсутність у підлітків чіткого уявлення про межі дозволеного й забороненого, неповага до правових норм, переконання в безкарності своїх дій. Незнання права часто є наслідком недоліків системи освіти й виховання, за якої школярів не навчають основ правової культури, відповідальності та наслідків протиправних дій. Хоча в Конституції України зазначено, що незнання законів не звільняє від відповідальності, неповнолітні мають низький рівень усвідомлення правових норм і відповідальності за їх порушення.

Окрім того, негативно позначається неефективність діяльності державних органів у сфері профілактики злочинності серед молоді. Недостатня координація між правоохоронними, освітніми, соціальними структурами, низький рівень системного контролю за виконанням превентивних програм, обмежене правове регулювання питань зайнятості та соціальної підтримки неповнолітніх формують сприятливе підґрунтя для девіантної поведінки.

Отже, правові чинники девіантної поведінки неповнолітніх охоплюють сукупність проблем: від недоліків законодавства й неефективності правозастосування до низької правової культури та байдужого ставлення до права. Подолання цих чинників потребує комплексного підходу: реформування ювенальної юстиції, посилення правового виховання в школах, забезпечення належної роботи правоохоронних органів, а також підвищення рівня правосвідомості підлітків і їхніх батьків.

Узагальнюючи викладене, можемо дійти висновку, що девіантна поведінка неповнолітніх формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників: біологічних, соціальних, педагогічних, соціально-психологічних, індивідуально-психологічних і правових. Кожна з цих груп має свій рівень впливу, однак разом вони створюють сприятливі або, навпаки, деструктивні умови для соціалізації особистості.

Утім, попри різноманіття причин, дослідники акцентують, що основою формування поведінки дитини є сім'я (E van der Put, & Assink, 2025; Olsen et al., 2025). Саме вона визначає цінності, моральні орієнтири, моделі спілкування та ставлення до соціальних норм. У родині дитина вперше засвоює уявлення про добро й зло, справедливість, відповідальність, а також набуває досвіду емоційної взаємодії. Тому, незалежно від дії зовнішніх чинників, саме сімейне середовище відіграє вирішальну роль у запобіганні або виникненні девіантної поведінки.

Сім'я є першою та найважливішою соціальною інституцією, яка формує особистість дитини, її моральні орієнтири, систему цінностей і соціальні навички. Аспекти сімейного виховання визначають фундамент, на якому вибудовується поведінка неповнолітнього в майбутньому. Гармонійна сімейна атмосфера, довіра, любов і підтримка створюють умови для становлення зрілої, врівноваженої та соціально адаптованої особистості. Натомість деструктивні моделі виховання, а саме байдужість, агресія, надмірна жорсткість або відсутність емоційного зв'язку, часто є причиною девіантної поведінки, а надалі – злочинності серед неповнолітніх.

Однією з головних передумов правильного сімейного виховання є емоційна стабільність і взаєморозуміння між членами сім'ї. Там, де панує взаємоповага, відкритість у спілкуванні та взаємна підтримка, дитина почуває себе захищеною, може довіряти світу й іншим людям. У таких умовах формується позитивна самооцінка, адекватне сприйняття реальності та здатність до емпатії. Натомість у родинах, де панують сварки, насильство чи байдужість, діти часто відчують тривогу, емоційну спустошеність і недовіру до оточення. Це призводить до формування агресивності, непокори або, навпаки, до замкнутості й асоціальних проявів поведінки.

Важливим є також приклад дорослих. Поведінка батьків є своєрідним еталоном, який наслідує дитина. Якщо в сім'ї норм моралі та права дотримуються лише на словах, а за її межами демонструють подвійну мораль (наприклад, виправдання брехні, агресії, нечесності), то підліток сприймає це як норму. Саме тому моральний авторитет батьків, їхня послідовність у діях і словах, особиста культура поведінки є найдієвішими засобами виховання. Тип виховання суттєво впливає на становлення характеру й поведінкових реакцій підлітка. Авторитарне виховання, в основі якого – надмірний контроль, жорсткі покарання й неможливість діалогу, формує протест, озлоблення або подвійність у поведінці. Такі діти часто вдаються до прихованої агресії, обману, потайної непокори. Ліберальний тип виховання, за якого батьки уникають відповідальності за формування поведінкових меж, також є небезпечним, оскільки дитина не засвоює принципу причинно-наслідкових зв'язків і не вчиться відповідати за власні вчинки. Гіперопіка призводить до інфантильності, безпорадності й залежності, тоді як емоційне відчуження – до дефіциту любові, самотності, внутрішнього бунту.

Одним із визначальних чинників добору адекватних виховних методів є темперамент дитини (Nesterova, & Sofilkanych, 2022; Muris et al., 2023). Він зумовлює швидкість реакцій, рівень емоційної збудливості, ритм діяльності та спілкування. Ігнорування цих індивідуальних особливостей у процесі виховання часто є

джерелом конфліктів, непорозуміння і, зрештою, девіацій.

Для сангвініків (рухливих, товариських, енергійних дітей) важливо створювати умови для активної самореалізації. Виховні методи повинні ґрунтуватися на заохоченні, довірі й підтримці ініціативи. Їм необхідно давати можливість брати участь у колективних заходах, творчих проєктах, спорті, адже саме соціальна активність допомагає спрямувати енергію в позитивне русло.

Холерики, емоційно імпульсивні та рішучі, часто схильні до конфліктів і агресивних проявів. У цьому випадку важливо застосовувати методи самоконтролю, навчати їх розпізнавати власні емоції та конструктивно їх виражати. Ефективними є вправи на саморегуляцію, заняття спортом, волонтерство, а саме діяльність, яка потребує дисципліни й наполегливості.

Своєю чергою флегматикам притаманна повільність, стриманість і схильність до стабільності. У вихованні таких дітей доцільно спиратися на терпіння, послідовність, чіткий розпорядок і спокійне пояснення вимог. Вони краще сприймають м'яке стимулювання й довготривалу підтримку. Надмірне підганяння чи тиск можуть викликати тривожність або відчуження.

Меланхоліки – чутливі, вразливі, схильні до глибоких переживань. Для них надзвичайно важливо відчувати довіру й емоційну підтримку з боку дорослих. Методи виховання мають формуватися на довірливих стосунках, розумінні, визнанні їхніх почуттів. Суворі критика чи приниження можуть мати руйнівний вплив і призвести до появи комплексів неповноцінності (Nesterova, & Sofilkanych, 2022).

У процесі виховання важливо дотримуватися принципу індивідуального підходу. Кожна дитина має унікальну структуру темпераменту, емоційного сприйняття та реакції на виховні впливи. Методи, які мають позитивний результат у вихованні одного підлітка, можуть бути неефективними або навіть шкідливими для іншого. Тому батьки, педагоги та психологи повинні працювати спільно, спираючись на знання юриспруденції, педагогіки та ювенальної психології.

Згідно з юридичною психологією, сімейне виховання є первинним механізмом соціального контролю, який формує правову свідомість і відповідальність неповнолітнього. У родині дитина засвоює базові моделі правомірної поведінки, ставлення до закону, авторитету, суспільного порядку. Якщо сімейне середовище сприяє розвитку правової культури, то підліток має меншу ймовірність потрапити в конфлікт із законом. І навпаки: в умовах сімейного насильства, зловживання алкоголем, аморального способу життя дорослих тощо виникають передумови криміналізації підлітка.

Окрім цього, в юридичній психології акцентовано на значенні комплексної профілактики, раннього виявлення груп ризику й індивіду-

алізованого підходу до виховання. Методично продумана профілактика девіантної поведінки знижує ризик залучення неповнолітніх до кримінальної діяльності. Формування правової свідомості й навичок саморегуляції забезпечує ефективну соціальну адаптацію. З огляду на це, системне сімейне виховання, повага до темпераменту й застосування відповідних педагогічних і психологічних методів створюють умови для запобігання злочинності серед підлітків. Отже, акцентовано на важливості цілісного підходу, що поєднує сімейні, соціальні та психологічні чинники, для розвитку гармонійної та правосвідомої особистості (Nesterova, & Sofilkanych, 2022).

Зокрема, згідно з опитуванням, проведеним серед підлітків Київської області (м. Біла Церква та район (n = 126)) з метою виявлення рівня поінформованості, особливостей ставлення й досвіду неповнолітніх щодо правопорушень і можливих чинників такої поведінки, було отримано такі результати. Хоча б раз 29,3 % респондентів були свідками злочинних дій (крадіжка, булінг, торгівля наркотичними засобами), учинених неповнолітніми. Своєю чергою мали досвід правопорушень 16,7 % опитаних.

Щодо основних тенденцій у правопорушеннях, то вони стосувалися переважно крадіжок, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості й розповсюдження наркотиків. Водночас жоден із респондентів не повідомив про порушення, що стосувалися злочинів проти основ національної безпеки чи держави, зокрема у сфері колабораційної діяльності, державної зради або диверсійної діяльності в умовах воєнного стану.

Статистичний аналіз за критерієм кутового перетворення Фішера не виявив гендерних відмінностей. Зокрема, серед осіб, які були свідками правопорушень, частка хлопців і дівчат була статистично однаковою ($F_{\text{емп.}} = 1.029$). Аналогічну тенденцію виявлено й серед осіб, які вчиняли правопорушення, – різниця між частками юнаків і дівчат не досягла рівня статистичної значущості ($F_{\text{емп.}} = 0.343$).

Результати опитування також дали змогу визначити п'ять груп чинників злочинної поведінки неповнолітніх на думку самих підлітків, а саме:

- соціально-економічні чинники (42,9 %): бідність, безробіття батьків, низький рівень життя сім'ї, соціальна нерівність, нестабільність у суспільстві;

- сімейні чинники (27 %): неблагополучна сім'я, насильство в сім'ї, неналежне виховання, байдужість або гіперопіка батьків, відсутність контролю з боку дорослих;

- освітньо-виховні чинники (16,7 %): педагогічна занедбаність, недоліки виховної роботи школи, низька успішність, брак інтересу до навчання, недостатня зайнятість у позашкільній діяльності;

- соціально-психологічні чинники (35 %): негативний вплив однолітків, асоціальні компанії, прагнення до самоствердження через порушення норм, протест проти авторитетів, вплив масової культури (насильство, культ сили, алкоголю, наркотиків);

- індивідуально-психологічні чинники (21,4 %): імпульсивність, підвищена емоційність, схильність до ризику, агресивність, відсутність моральних орієнтирів, низький рівень самоконтролю.

Результати дослідження засвідчують, що проблема злочинної поведінки неповнолітніх є актуальною й багатофакторною. Значна частина респондентів хоча б раз ставала свідками правопорушень серед однолітків, також є й ті, хто особисто брав участь у таких діях. Найпоширенішими видами правопорушень є крадіжки, тілесні ушкодження й розповсюдження наркотичних речовин. Водночас гендерних відмінностей у схильності до правопорушень виявлено не було. Аналіз опитування дав змогу виокремити такі п'ять основних груп чинників, які, на думку підлітків, зумовлюють злочинну поведінку неповнолітніх: соціально-економічні, сімейні, освітньо-виховні, соціально-психологічні й індивідуально-психологічні. Отже, згідно з результатами, формування девіантної поведінки є наслідком сукупного впливу зовнішніх соціальних умов і внутрішніх особистісних характеристик, що створює підґрунтя для подальших висновків і рекомендацій щодо психолого-правової профілактики злочинності серед неповнолітніх.

Висновки

Узагальнюючи результати дослідження, можемо дійти висновку, що психолого-правові чинники злочинної поведінки неповнолітніх мають комплексний і взаємопов'язаний характер. На формування девіацій впливають не лише зовнішні соціально-правові умови, а й внутрішньо-особистісні риси, особливості психічного розвитку та рівень правосвідомості підлітка. До психологічних чинників належить емоційна нестабільність, низький рівень самоконтролю, деформація ціннісно-мотиваційної сфери, несформованість моральних орієнтирів, а також прагнення до самоствердження через асоціальні форми поведінки. Правові чинники своєю чергою пов'язані з недосконалістю правового виховання, нечітким розумінням норм закону, низьким рівнем правової культури в сім'ї та суспільстві, а також з прогалинами в системі профілактики правопорушень серед неповнолітніх. Сукупність цих чинників зумовлює підвищений ризик девіантної та злочинної поведінки, унаслідок чого виникає необхідність комплексного підходу до профілактики, який би поєднував психологічну підтримку, виховну роботу й правове просвітництво.

Ефективне сімейне виховання – це поєднання любові, вимогливості, особистого прикладу, врахування індивідуальних психологічних особливостей і створення атмосфери довіри. Саме така модель дає змогу попередити девіантну поведінку, сприяє становленню правосвідомості, відповідальності й моральної зрілості. Раціональний підхід до виховання, який ґрунтується на глибокому розумінні темпераменту дитини, не лише забезпечує її гармонійний розвиток, а й відіграє важливу роль у профілактиці злочинності серед неповнолітніх, що є одним із ключових завдань сучасного суспільства.

Значний вплив мають і зовнішні обставини: матеріальне становище сім'ї, рівень життя, умови проживання, соціальний статус батьків, а також рівень злочинності в мікросоціумі. Підлітки, яких виховують у середовищі, де порушення норм вважається прийнятним або звичним, часто переймають ці моделі як норму. Так само впливає й коло спілкування: підліток, який потрапляє в групу з асоціальною спрямованістю, поступово засвоює її поведінкові шаблони й моральні орієнтири.

Юридична психологія визначає, що поведінка неповнолітнього формується під впливом не лише

біологічних і соціальних факторів, а й через систему правових і психологічних відносин. Її методи спрямовано на попередження девіацій і корекцію вже наявних відхилень. До них належать психодіагностика, психологічне консультування, когнітивно-поведінкові методи впливу, соціально-психологічні тренінги, робота з агресією, навчання саморегуляції, а також сімейна психотерапія. Важливими інструментами також є програми відновного правосуддя, ресоціалізаційні тренінги, індивідуальна робота психолога із засудженими неповнолітніми.

Запобігання злочинності серед підлітків передбачає усунення причин девіантності. Основними напрямками профілактичної роботи є створення позитивного мікроклімату в сім'ї, залучення підлітків до суспільно корисної діяльності, розвиток системи психологічної та педагогічної підтримки, проведення правового виховання в школах, а також співпраця школи, поліції, служби в справах дітей і громади. Важливо забезпечити раннє виявлення дітей групи ризику, створити умови для їхньої соціальної підтримки, самореалізації та відновлення довіри до суспільства.

References

- [1] Bandurka, O. (2022). Psychological features of adolescent deviant behavior. *Psychological support of the individual in the conditions of modern challenges of the postmodern society: theoretical foundations and applied aspects* (pp. 210-214). Kramatorsk: Printing House.
- [2] Diversions and terrorist acts: More than 600 people detained, about 25% of them are minors. (2025). Site "UNN". Retrieved from <https://unn.ua/news/dyversii-ta-terakty-zatrymano-ponad-600-osib-z-nykh-blyzko-25percent-tse-nepovnolitni>
- [3] E van der Put, C., & Assink, M. (2025). Interrelatedness of family and parenting risk factors for juvenile delinquency: A network study in US and Dutch juveniles. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 69(8), 941-962. DOI: 10.1177/0306624X241240697
- [4] In 2025, the police recorded 62 cases of diversions involving children. (2025). Site "Detector.media". Retrieved from <https://ms.detector.media/withoutsection/post/38165/2025-07-05-u-2025-rotsi-politsiya-zafiksuvala-62-fakty-dyversiy-za-uchastyu-ditey>
- [5] Jerf, Y. (2023). A multi-system approach to investigate different forms of delinquency in female adolescents at risk: Family, school, and peers. *Behavioral Sciences*, 13(12). DOI: 10.3390/bs13120960
- [6] Justin, J.J. (2024). Youth gang involvement and long-term offending: An examination into the role of psychopathic traits. *Youth*, 4(3), 1038-1057. DOI: 10.3390/youth4030065
- [7] Matsiuk, O.L. (2020). Psychology of juvenile offenders. *Socio-psychological problems of society: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 229-233). Kyiv: V.I. Vernadsky Taurida National University.
- [8] Muris, P., Bakker, I., Peulen, M., Mulekom, S., & Meesters, C. (2023). The good, the bad, and the ugly: A comprehensive study of temperament and personality traits as correlates of self-reported disruptive behavior problems in male and female adolescents. *Frontiers in Child and Adolescent Psychiatry*, 2. DOI: 10.3389/frcha.2023.1173272
- [9] Nesterova, I.A., & Sofilkanych, O.V. (2022). Temperament as a biological determinant of criminal behavior. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law "Series"*, 68, 362-367. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.69.61
- [10] Olsen, E.M., Whiteley, L.B., Tolou-Shams, M., Esposito-Smythers, C., & Brown, L.K. (2025). Family factors associated with delinquency outcomes in court-involved youth in mental health treatment. *JAACAP Open*, 3(3), 678-688. DOI: 10.1016/j.jaacop.2024.05.004

- [11] Penichet, E.N., Beam, C.R., Luczak, S.E., & Davis, C.N. (2025). A genetically informed longitudinal study of early-life temperament and childhood aggression. *Development and Psychopathology*, 37(2), 779-801. DOI: 10.1017/S0954579424000634
- [12] Peters, C. (2024). The role of family structure in juvenile delinquency. *International Journal of Humanity and Social Sciences*, 2(3), 41-54. DOI: 10.47941/ijhss.1785
- [13] Raturi, S., & Rastogi, S. (2022). Juvenile delinquency and legal aspects: Indian scenario. *International Journal of Health Sciences*, 6(S1), 12297-12304. DOI: 10.53730/ijhs.v6nS1.8076
- [14] Rohatynska, N., & Chyzhovska, N. (2023). Preventive activity in juvenile delinquency. *Actual Problems of Jurisprudence*, 2, 198-205. DOI: 10.35774/app2022.02.198
- [15] Samsin, I.L., & Hachak-Velychko, L. (2021). Main factors in the formation of deviant behaviour of minors. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 28, 43-47. Retrieved from <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/385>
- [16] Xu, S., Yu, J., & Hu, Y. (2023). Formation mechanism and prediction model of juvenile delinquency. *Frontiers in Psychology*, 14. DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1087368

Список використаних джерел

- [1] Бандурка О. Психологічні особливості прояву девіантної поведінки підлітків. *Психологічний супровід особистості в умовах сучасних викликів постмодерного суспільства: теоретичні засади та прикладні аспекти* : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. (Краматорськ, 25 листоп. 2022 р.). Краматорськ : Друк. дім, 2022. С. 210–214.
- [2] Диверсії та теракти: затримано понад 600 осіб, з них близько 25 % – це неповнолітні» УНН : [сайт]. 2025. URL: https://unn.ua/news/dyversii-ta-terakty-zatrymano-ponad-600-osib-z-nykh-blyzko-25percent-tse-nepovnolitni?utm_source=chatgpt.com
- [3] E van der Put C., Assink M. Interrelatedness of family and parenting risk factors for juvenile delinquency: a network study in US and Dutch juveniles. *International journal of offender therapy and comparative criminology*. 2025. No. 69 (8). P. 941–962. DOI: 10.1177/0306624X241240697
- [4] У 2025 році поліція зафіксувала 62 факти диверсій за участю дітей. *Detector.media* : [сайт]. 2025. URL: https://ms.detector.media/withoutsection/post/38165/2025-07-05-u-2025-rotsi-politsiya-zafiksuvala-62-fakty-dyversiy-za-uchastyu-ditey/?utm_source=chatgpt.com
- [5] Jerf Y. A multi-system approach to investigate different forms of delinquency in female adolescents at risk: family, school, and peers. *Behavioral Sciences*. 2023. No. 3 (12). DOI: 10.3390/bs13120960
- [6] Justin J. Youth Gang Involvement and Long-Term Offending: An Examination into the Role of Psychopathic Traits. *Youth*. 2024. No. 4 (3). P. 1038–1057. DOI: 10.3390/youth4030065
- [7] Мацюк О. Л. Психологія неповнолітніх правопорушників. *Соціально-психологічні проблеми суспільства* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 квіт. 2020 р.). Київ : ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2020. С. 229–233.
- [8] Muris P., Bakker I., Peulen M., Mulekom S., Meesters C. The good, the bad, and the ugly: a comprehensive study of temperament and personality traits as correlates of self-reported disruptive behavior problems in male and female adolescents. *Frontiers in Child and Adolescent Psychiatry*. 2023. No. 2. DOI: 10.3389/frcha.2023.1173272
- [9] Нестерова І. А., Софілканіч О. В. Темперамент як біологічна детермінанта злочинної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. № 68. С. 362–367. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.69.61
- [10] Olsen E. M., Whiteley L. B., Tolou-Shams M., Esposito-Smythers C., Brown L. K. Family Factors Associated With Delinquency Outcomes in Court-Involved Youth in Mental Health Treatment. *JAACAP Open*. 2025. No. 3 (3). P. 678–688. DOI: 10.1016/j.jaacop.2024.05.004
- [11] Penichet, E.N., Beam, C.R., Luczak, S.E., & Davis, D.W. A genetically informed longitudinal study of early-life temperament and childhood aggression. *Development and psychopathology*. 2025. No. 37 (2). P. 779–801. DOI: 10.1017/S0954579424000634
- [12] Peters C. The Role of Family Structure in Juvenile Delinquency. *International Journal of Humanity and Social Sciences*. 2024. No. 2 (3). P. 41–54. DOI: 10.47941/ijhss.1785
- [13] Raturi S., Rastogi S. Juvenile delinquency and legal aspects: Indian scenario. *International Journal of Health Sciences*. 2022. No. 1. P. 12297–12304. DOI: 10.53730/ijhs.v6nS1.8076
- [14] Рогатинська Н., Чижовська Н. Превентивна діяльність злочинності неповнолітніх. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 2. С. 198–205. DOI: 10.35774/app2022.02.198
- [15] Самсін І. Л., Гачак-Величко Л. Основні чинники формування девіантної поведінки неповнолітніх. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2021. № 28. С. 43–47. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/385>
- [16] Xu S., Yu J., Hu Y. Formation mechanism and prediction model of juvenile delinquency. *Frontiers in psychology*. 2023. No. 14. DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1087368

NOVAK Yaroslav

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law and Social-Behavioral Sciences of the Separate Structural Subdivision of the Higher Education Institution "Open International University of Human Development "Ukraine" of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management

Bila Tserkva, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2877-6746>;

DOBRENKA Nataliia

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law and Social-Behavioral Sciences of the Separate Structural Subdivision of the Higher Education Institution "Open International University of Human Development "Ukraine" of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management

Bila Tserkva, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4480-3537>;

PONOMARENKO Tetiana

Doctor of Philosophy in Psychology, Head of the Department of Law and Social-Behavioral Sciences of the Separate Structural Subdivision of the Higher Education Institution "Open International University of Human Development "Ukraine" of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management

Bila Tserkva, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0949-1611>

Psychological and Legal Factors of Criminal Behavior Among Juveniles

Abstract. The paper examines the psychological and legal factors influencing the formation of juvenile delinquency. The relevance of the topic is determined by the increasing level of deviant behavior among adolescents and the spread of juvenile crime in modern society, which necessitates effective measures for prevention and correction. It has been established that the deviant behavior of minors is shaped under the influence of a complex set of interrelated factors, including biological, social, pedagogical, socio-psychological, individual-psychological, and legal determinants. Special attention is paid to the role of family upbringing, temperament, social environment, and peer influence in shaping adolescent personality. The research methodology is based on a comprehensive analysis of psychological, pedagogical, and legal approaches, including a review of modern scientific sources, comparative analysis of practical research results, and the use of methods of legal psychology. It has been determined that dysfunctional families, lack of control, and emotional neglect create prerequisites for deviant behavior, while negative peer influence, social maladaptation, and adverse external circumstances increase the risk of offenses. The research results show that early identification of at-risk adolescents, the application of individualized upbringing methods, and comprehensive prevention of deviant behavior significantly reduce the likelihood of criminalization. Thus, the results of the empirical research ($n=126$) showed that 29.3 % of adolescents witnessed criminal acts, 16.7 % had their own experience of offenses, mainly theft, bullying and drug trafficking. No crimes against the state were identified. No gender differences were found according to Fisher's exact test ($\chi=1.029$; 0.343). The scientific novelty of the study lies in the integration of psychological and legal approaches with consideration of adolescent temperament to optimize preventive measures and develop legal awareness. The practical significance of the work is its applicability for teachers, psychologists, law enforcement officers, and social services in developing effective programs for preventing juvenile delinquency and correcting deviant behavior at early stages.

Keywords: deviant behavior; juveniles; delinquency; family upbringing; social environment; peer influence; offense prevention.